

“Çetelerin” Siyaseti Egemen Sınıfların Pratiği¹

Damla Topbaş, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0002-6479-1345

E-Posta: damla.topbas@ikcu.edu.tr

Kai Lindemann, *Çetelerin Siyaseti: Egemen Sınıfların Pratiği* (Die Politik der Rackets: Zur Praxis der herrschenden Klassen) adlı kitabında, egemen sınıfların, bir diğer ifadeyle seçkinlerin, güç ve zenginliklerini hangi ilişki ağları tarafından ve nasıl güvence altına aldıklarını çete ve çeteleşme kavramları aracılığıyla inceliyor.

Egemen sınıfların, bir diğer ifadeyle seçkinlerin, güç ve zenginlikleri hangi ilişki ağları tarafından ve nasıl güvence altına alınıyor? Sendikacı ve siyaset bilimci Kai Lindemann, *Çetelerin Siyaseti: Egemen Sınıfların Pratiği* (*Die Politik der Rackets: Zur Praxis der herrschenden Klassen*) adlı kitabında bu soruya yanıt veriyor. Lindemann, egemen sınıfların, bir diğer ifadeyle, ‘süper zengin elitlerin’ güç ve servetlerini ne tür ağlar ve pratikler üzerinden muhafaza ettiklerini ve orta sınıfın bu muhafaza ve birikim sürecinde nasıl rol aldığını çete (*racket*) kavramı aracılığıyla analiz ederek yapı-merkezci sınıf analizlerinin ötesine geçme ve gerçekliği güçlü bir biçimde kavrama iştiyakıyla yazıyor. Frankfurt Okulu’ndan ilhamla zenginleştirdiği çete teorisi aracılığıyla sınıf teorisini egemen sınıflara doğru genişleten Lindemann, kapitalizmin bugün vardığı aşamanın güçlü bir değerlendirmesini sunuyor. Bunu yaparken de Horkheimer’in, Marx’ın sınıf analizindeki boşluğu doldurma arzusunu benimsiyor ve Horkheimer’dan devraldığı görevin ikamesini şu şekilde ifade ediyor: “egemen sınıfların siyasi pratiğinin bir teorisini ortaya koymak” (2023: 60).

Kitabın adından da anlaşılacağı üzere, Lindemann’ın analizinde çete (*racket*) ve çeteleşme (*racketeering*) anahtar kavramlardır. Lindemann, çete kavramıyla sarıh bir biçimde ortaya konulabilecek ve gözlemlenebilecek bir yapıdan ziyade bir ilişkilenebilir biçimini ve tahakküm pratiğini ifade ediyor. Bu ilişkilenebilir ve pratik, çeşitli ağları ve sınıfları içerirken, devletin tarihsel kökenindeki şiddet pratiğini de açık ediyor. Çete kavramının kökeni “koruma karşılığı haraç şantajı” (2023: 127) anlamına geliyor ve Lindemann bu kavramı şu şekilde tanımlıyor: “Çete, dış gelişmelerin ve içerideki güç ilişkilerinin

etkisi altında şekillenen, gücünü korumaya, kâr cehdine ve “itaat karşılığı koruma”ya dayanan dinamik bir para-devletsel iktidar yapısıdır” (2023: 30). Lindemann’ın, çete kavramını ele alırken ilham kaynağı Frankfurt Okulu’dur. Adorno ve Horkheimer yazılarında, bilhassa *Aydınlanma’nın Diyalektiği*’nde; milliyetçilik, antisemitizm ve faşizm tahlillerinde çete kavramına başvurmuşlardır. Ancak *klik* ya da *gang* kavramlarını da çete kavramını ikame edecek şekilde sıklıkla kullanmışlardır (2023: 18). Bu nedenle, çete kavramı bir süre sonra Adorno ve Horkheimer’in çalışmalarında perdelenmiş bir kavram olarak da olsa varlığını sürdürmüştür. Lindemann, Horkheimer’in kaleme aldığı ve iktidar ve şiddet tahlilinde çete kavramını işe koştığı *Die Rackets und der Geist*’i (Çeteler ve Tin) bir çete metni olarak tanımlar. Keza, Adorno ve Horkheimer’in *Aydınlanma’nın Diyalektiği*’nde çete kavramı sınıf analizinde kilit önemdedir ve ikilinin bu kitabı esasında bir çete kitabı olarak tasarladıkları, öncü metinlerden anlaşılmaktadır (2023: 18). Ancak yine de bu iki ismin, bilhassa Horkheimer’in işçi sınıfının başarısızlığını analiz etmek amacıyla giriştiği çete analizi parça parça metinler üzerinden takip edilebilmektedir. Lindemann’a göre Frankfurt Okulu’nun analizlerinde temel alınan çete kavramı devlet kapitalizminin var olduğu “nizamlı dünya”yı hedef alıyordu ve “nizamlı dünya”da hiyerarşik örgütler ve gruplar, devlet aygıtları ile karteller arasında kalan ekonomik alanda hareket ediyordu (2023: 167); oysaki 1950’li yılların bürokrasilerinin yerini günümüzde enformel gruplar, şirket danışmanları ve ajanslar almıştır (2023: 28). Bu vurguyla Lindemann, menajer kapitalizminden başlayarak gücün temerküz ettiği yöneticiler sınıfına odaklanıyor.

Lindemann, çete ve çeteleşmede bu yeni aktörlerin gücünü ortaya koyuyor ve çete analizine devleti, egemen sınıfları, orta tabakayı, suç ortaklarını, ganimet cemaatlerini ve legal ve illegal örgütleri ve onların girift ilişkilerini yerleştiriyor. Böylece, günümüz toplum teorisi açısından ekonomi-politik bir kavram olan çete kavramını genişletiyor. Özünde bir örgütlenme biçimi ve iktidar pratiği olan ve itaat karşılığı koruma sağlayan çeteler, günümüz neoliberal toplumsal ve ekonomik gerçekliği anlamanın derinlikli bir yöntemini sunuyor. Ancak Lindemann’ın egemen sınıfların analizini ve pratiğini ortaya koymak amacıyla oynattığı kalemi, suç ortakları olarak nitelendirdiği “orta tabaka”nın yüküyle mürekkep ve bu nedenle de eleştiriye kapı aralıyor.

“Bu vaziyet, kimin çıkarınadır?”: Eleştiri Odakları

Oldukça kısa ama bir o kadar da yüklü olan kitabında Lindemann, ekonomi politığın eleştirisinin, yapısal sınıf analizlerinin ve materyalist devlet

teorisinin kapsamlı bir eleştirisine girişiyor ve kendi analizinin çağdaş iktidar pratiğinin yapısını ortaya koyarak bu teorilerden ve analizlerden nasıl ayrıldığını gösteriyor.

Lindemann'ın eleştiri okları öncelikle ekonomi politiğin eleştirisini hedef alıyor. Lindemann'a göre, devleti kavrarken egemenlik pratiğinin özel kalıpları da hesaba katılmalıdır. Ancak, Lindemann, ekonomi politiğin eleştirisinin bunu yapamadığını, yeni sınıf ilişkilerini analiz edemediğini, seçkinleri eleştiriye dahil etse bile bunu sınıf ilişkilerinde var olan konumlarla ilişkili biçimde gerçekleştiremediğini, bağımlı sınıfları 'kurban' ya da 'nesne'ye indirgediğini, kapitalizm eleştirisinde öznelere dışladığını ve tüm bu eksiklikler nezdinde, neoliberal devleti ve onun pratiklerini kapsamlı biçimde tahlil edemediğini iddia ediyor. Ekonomi politiğin eleştirisinin devlet tahlilindeki bu birikimsel noksanlıklar, gelir ve servet eşitsizliği, yolsuzluk ve Lindemann'ın "kâr fırsatçıları" olarak nitelendirdiği seçkinlerin ilişki ağlarının tasvirini de imkânsız kılıyor (2023: 11-13). Peki yapılması gereken nedir? Lindemann'a göre, ekonomi politiğin eleştirisi yolsuzluk ve enformel ağları analiz ederken, bunları sınıf ilişkilerinde bir konuma yerleştirmelidir. Yapılması gereken, ekonomi politiğin eleştirisinde "para-devletler ile sınıf meselesini içerecek bir iktidar eleştirisi"ne alan açmaktır (2023: 14). Bir diğer ifadeyle, söz konusu olan iktidarın ve tahakkümün eleştirisidir.

Lindemann, ekonomi-politik bir kavram olan çete kavramı aracılığıyla neoliberal devleti ve özelleştirilen devletin doğurduğu ganimet cemaatlerini analiz ediyor. Bu noktada çete modeli, sınıf teorisini geliştirecek bir analiz hattı yaratacaktır. Zira Lindemann'a göre, çağdaş sınıf teorileri bağımlı sınıfların yapısal analizlerine ve toplumla arasına mesafe koymuş seçkinler sınıfının tasvirine odaklanmıştır. Oysaki Lindemann'ın yapısalcı sınıf teorilerine yönelttiği eleştiriler gösteriyor ki, toplumsallıktan uzak bir seçkinler teorisi ne egemen sınıfların pratiğini, egemen sınıfların formel ve enformel ağlarla ve çetelerle ilişkilerini ne de orta sınıfın bir ganimet cemaati olarak üstlendiği suç ortaklığını ve çetelerin egemenliği için sağladığı istikrarı yeterince çözümleyebilir (2023: 31, 50). Kısacası, yapısalcı sınıf teorileri, egemen sınıflar içinde çete dinamiğini analiz edememişlerdir (2023: 87).

Lindemann'ın bir sonraki eleştiri odağını materyalist devlet teorileri oluşturuyor. Lindemann'a göre "Devletin hükümlerliği 21. yüzyılda yaralıdır" (2023: 83). Ancak ne Gramsci ve Poulantzas'ı izleyen materyalist devlet teorileri ne de post-demokrasi tartışmaları, devletin bu yaralanmışlığını, hükümlerliğinin parsellenmesini ve devletin çıkarların karşı karşıya getirildiği

bir arena haline dönüşünü ve bu arenada merkezi bir yer işgal eden sınıf ilişkilerini yeterince kavrayabilmişlerdir. Bu teoriler, sınıf ilişkilerine ve nizamlı dünyanın biçimsel-resmi ulus devletine odaklanırken, neoliberal çağda devletin geçirdiği dönüşümü ve devletin hükümlanlık görevlerinin parsellenmişliğini yeterince inceleyememişlerdir (2023: 83-84).

Lindemann'ın eleştirileri ve analizi, ulus devletlerin son on yılda geçirdiği dönüşüm göz önüne alındığında, eleştirinin artık dar anlamda devlet ile sınırlı tutulamayacağını açıkça göstermektedir. Bu noktada egemen sınıflar, onların koruyuculuğunu üstlenenler ve koruma karşılığı ganimet cemaatlerinden pay alan çetelerin varlığı da bu analize dâhil edilmelidir. Lindemann odağını, süper zenginlere, CEO'lara, müteşebbislere, finans-kapital gruplarına, ajanlar olarak nitelendirdiği siyasi ve idari yöneticilere çeviriyor ve "Bu vaziyet kimin çıkarınadır?" (2023: 13) diye soruyor.

Devlet, Egemen Sınıflar, Suç Ortakları ve Çeteler

Kitabın izleyen bölümlerinde ana argümanını güçlendirecek biçimde çetelerin, egemen sınıfların, ganimet cemaatlerinin, suç ortaklarının ve devletin analizine giriyor, Lindemann. İkinci bölümde, Frankfurt Okulu'nun, özellikle de Horkheimer'in çete teorisi için açtığı alanı genel hatlarıyla betimliyor. Üçüncü bölümden itibaren çete teorisi temelinde sınıf, egemen sınıfların pratiği, ağlar, devlet, birey ve neoliberalizm üzerine tahlilini derinlikli biçimde geliştiriyor.

Lindemann, çete ve çeteleşmenin devletin tarihsel kökenindeki yerine iniyor. Buna göre, "çete, resmen tanınmış kurumsal iktidarın birinci doğasıdır" (2023: 115), yani açık şiddet ve tehdit, bir diğer ifadeyle çete modeli, modern devlet örgütlenmesinin rahminde yatar. Erken devlet biçimlerinde var olan haydutça soygun, modern devletlerdeki çeteler aracılığıyla kendisini dışa vurur (2023: 122). Lindemann'a göre, devletin birincil doğası, onun "kurumsallaşmış haydut çetesi" olduğunu gösterir (2023: 90). Lindemann, Charles Tilly'nin devletler ve organize suç arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu *War Making and State Making Organized Crime* (1985) çalışmasına referans vererek, koruma karşılığı haraç ilkesinin, çetenin, devletin tarihselliğindeki merkezi konumuna dair argümanını güçlendiriyor. Ancak, onun temel iddiası, tüm tarihsel devletlere gömülü olan kökensel çete modelinin, en güçlü haline neoliberal düzende ulaşmış olduğudur (2023: 113). Kapitalizmin bu aşamasında devletin hükümlanlık görevleri parsellenmekte, oligarşi güçlenmekte, bireyselleşmeye önem verilerek toplumsal meselelerin eleştiriye tabi tutulmadığı bir mikro-siyaset

yürütölmekte, bireyler, bilhassa alt ve orta sınıflar apolitikleşmekte ve böylece toplum siyasetleszleştirilmektedir. Kısacası bu düzende siyaset artık enformelleşmiş, yozlaşmıştır (2023: 160-162). Dahası bu düzende, devletin yer alması gereken alan “yönetişim çetelerine” (2023: 157), siyaset, zengin girişimcilere bırakılıyor. Lindemann, ABD eski başkanı Donald Trump’ı bu profile uygun bir örnek olarak gösteriyor, bir diğere ifadeyle “*racketeer*” olarak. Bu çeteleşme düzeninde, egemen sınıfların pratiğı, yolsuzluğu resmileştiriyor, sahtecilik, suç ve eşitsizlik gibi meseleler ise perdeleniyor ve çetelere meşruiyet atfediliyor (2023: 142). Lindemann’a göre beşerî bilimler artık bu meseleleri eleştirel biçimde ele alamıyor (2023: 143).

Bu sistemde egemen sınıfların pratiğı için alan açanlar, çetelerde güçlü konuma sahip olanlar (2023: 64) bir diğere ifadeyle çetelerin baş aktörleri, yöneticiler, CEO’lar, işbitiriciler, yani “mülkiyeti vekâleten idare ettirenler”dir (2023: 60). Bunlar egemen sınıfların egemenliğini sürdürenlerdir. Lindemann, asil/vekil şeması aracılığıyla çetelerin oluşumunu ve egemen sınıflar içerisine temerküz etmelerini şöyle tasnif ediyor: Birinci çemberi yalnızca piyasayı değil kültür endüstrisini de ele geçiren, yeni oligarşiler olarak görölen süper zenginler oluşturuyor. Bunları siyaset alanında etkin olan CEO’lar ve üst düzey yöneticiler takip ediyor ve Lindemann bunları asiller olarak nitelendiriyor. Bu çember sadakatle bağı olduğı bir ganimet cemaatinden beslenir (2023: 71). Üçüncü çemberi, asillerin ajanları olan idari yöneticiler, sanatçılar, ünlü ekonomistler oluşturuyor. Dördüncü çemberde ise gazeteciler, bloggerlar, koçlar yer alıyor. Bunlar egemen sınıfların ideolojisinin yaratıcılarıdır (2023: 74).

Lindemann, Horkheimer’in Marx’a yönelttiğı eleştiriye benimseyerek egemen sınıfların sınıf ilişkilerini belirlemedeki merkezi rolünü kabul ediyor (2023: 34). Bu kabule göre, egemen sınıflar, çeteler aracılığıyla sömürünün yeni yollarını ararlar, çeteler ise ganimet cemaatlerine bağılıdır. “Ganimet cemaatleri, ister kriminal olsunlar, ister enformel, ister legal, yardıakçılık üzerinden çetelerin pratiğine istikrar kazandırırılar. *Deal*² budur: Ganimetten pay karşılığında tanınma, tıpkı “itaate karşı koruma” gibi” (2023: 41). Egemen sınıflar, tam da bu sömürölenlerin direncinin önünde duvar ören “yardakçılık/suç ortaklığı” aracılığıyla inşa edilir ve böylece emek ve sermaye arasındaki çelişki ezilen sınıfların aleyhine olacak şekilde yumuşatılır ancak bu çelişki hiçbir zaman yok edilmez (2023: 41-43). Peki, madun sınıflar bu sömürü düzenine neden baş kaldırmazlar?

Lindemann'a göre, emek-sermaye ilişkisinde sömürülen tarafta olanlar çetelere değil, diğer ganimet cemaatlerine odaklanır. Kendi durumlarını sermaye sahiplerinin ganimet payı ile karşılaştırarak ele almazlar, aksine bu gruplar, daha kötü durumdakilerle, "aşağıdaki prekarya ve yukarıdaki memurlar", ile karşılaştırılır (2023: 44). Lindemann, tam da bu noktada hedef tahtasına orta sınıfları yerleştiriyor. Badio'nun orta sınıfları "küçük imtiyazlılar" diye tanımlamasından hareketle Lindemann da orta sınıfları, ganimetten pay alma iştiahiyla hareket eden, çetelerle suç ortaklığı yapan, egemen ilişkilerin istikrarının garantisi olan en büyük suç ortakları olarak nitelendirir (2023: 47-50). Lindemann, kitabın *Çeteler ve Sınıflar* başlıklı üçüncü bölümünde orta sınıf eleştirisine yer veriyor. Ancak bu eleştiri öncesinde detaylı bir orta tabaka analizi ile karşılaşmıyoruz. Neoliberal çağda bu denli fragmanlaşmış bir sınıfsal katmanı nasıl tanımlıyor, kimleri dâhil ediyor yeterince açık değil. Dahası, Lindemann, üst-orta tabakanın en büyük suç ortağı olduğunu söylemekle beraber, suç ortaklığının orta sınıf içerisindeki heterojen dağılımını ve bu suç ortaklığına başkaldırı anlarını ve imkânlarını yeterince açıklayamıyor. Orta sınıfı nihai bir suç ortağı olarak nitelendirmek komplo teorilerine oldukça yakın bir sınırdaki gezinmek gibi görünüyor. Dahası, çağdaş sınıf analizlerini indirgemeci olarak suçladıktan sonra kendisi de orta sınıfı suç ortakları kategorisine hapsediyor. Son olarak, egemen sınıfların otoriterleşmeden nasıl çıkar sağladıklarına değinmekle beraber orta sınıfların devletlerin otoriterleşme eğilimindeki rolleri ile egemen sınıflarla olan suç ortaklıklarını nasıl beslediklerine ilişkin de güçlü bir analiz ile karşılaşmıyoruz. Bu minvalde Lindemann, temel amacı olan, egemen sınıfların pratiği meselesini daha derinlikli biçimde ele alıyor. Ne de olsa çeteleşmeyi sarıh kılan asıl bu pratik.

"Çeteler"den Çıkış Yolları

Lindemann, kitabın son bölümünde çetelere hapsolmek zorunda olmadığımızı ve çetelerden çıkış yolu olduğunu ileri sürüyor. Bu çıkış yolu ise en kestirme ifadeyle, çetelerin sosyolojisinden ve bu sosyoloji sayesinde gerçekleşecek radikal demokratikleşmeden geçiyor. Çetelerin sosyolojisi, iktidarın ve tahakkümün eleştirisidir. Ancak Lindemann'a göre ne geleneksel ne de sol liberalizmde çete eleştirisine rastlıyoruz. Lindemann'ın kendisi, tam da bu gediği doldurmak amacıyla kitabını kaleme alıyor (2023: 182-183).

Lindemann, kitabının sonunda, çıkış yolunu ördüğü taşları bir bir ortaya koyuyor. İlkini demokratik sendikalar oluşturuyor. Lindemann'a göre bağımlı sınıfların özgürleşmesini sağlayacak kolektivizmi yaratacak kurumlar demokratik sendikalar. İkincisi, mikro-siyasetin hakimiyetini yıkmak ve

makro-siyaseti geri döndürmektir. Lindemann geriye kalan “reformun köşe taşları”nı şu şekilde sıralıyor: kolektif hakların ve kamusal malların, özel mülkiyet karşısındaki zaferinin sağlanması, piyasanın demokratik ilkelere uygun hale getirilmesi, sermayenin kâr temelli değer ilkesine karşı emeğin tekelleştirilmesi, siyasi sahanın dayanışmacı yükümlülükler bağlamında yeniden tahsisi, mali piyasaların demokratik bir karakter kazanması ve son olarak, devletin birincil doğasını işler kılar mekanizmaların ortadan kaldırılması (2023: 178-179). Ancak burada sınıfsal mücadelenin tam anlamıyla nasıl gerçekleşeceğine dair bir analizle karşılaşmıyoruz. Bu anlamda Horkheimer’ın gerçekleşmesini arzu ettiği işçi sınıfı mücadelesi ve başarısının çete eleştirisi aracılığıyla nasıl gerçekleşeceğine dair de kalam etmiyor Lindemann. Demokratik sendikaların çeteleşme dinamiklerinden nasıl sıyrılacağı ve nasıl inşa edileceği de kritik bir tartışma konusudur.

Radikal demokratikleşmenin yolunu inşa eden tüm bu reformların yaratacağı toplumsal düzenin “Sen hangi çetedensin?” (2023: 183) sorusundan muaf bir düzen olacağını ifade ederek bitiriyor kitabını. Bu kitapla, egemen sınıfların pratiğinin teorisini ortaya koyma amacını yerine getirebildi mi Lindemann? Bana kalırsa kitap, Lindemann’ın çete teorisi egemen sınıfların pratiğini ve bu pratiğe alan açan çeteleşme olgusunu güçlü bir analizle ortaya koyuyor. Ancak çete teorisi bu haliyle sömürülen sınıfları perdenin ardında bırakıyor. Yine de bu haliyle bile, bu kısa ama bir o kadar yoğun analiziyle Lindemann, neoliberal toplumsal, ekonomik ve siyasal düzenin katı devlet tanımıyla sınırlı tutulamayacağını ve bir ilişki biçimi olarak çetenin bu sistemde ne denli merkezi bir rolü olduğunu gösteriyor. Böylece günümüz toplumlarını anlamak adına eşsiz bir kaynak olarak yerini almış görünüyör.

Sonnotlar

1- Kai Lindemann, Çev. Tanıl Bora İletişim Yayınları, 2023, 193 sayfa, (Orijinal basım: Verlag Westfälisches Dampfboot, 2021), ISBN: 9789750535406

2- Deal kelimesi, müzakere sonucu anlaşma durumunu işlemekle beraber, nihayete erdirilmiş bir pratik değil, dinamik bir ilişkidir.